

ИЗ РАЗНИХ ДОМЕНА

Пуковник инж. МИХАИЛО КОКОЉЕВИЋ

НЕКИ ПРОБЛЕМИ ПРИПРЕМА ИНДУСТРИЈЕ ЗА РАТ

Индустрија претставља основни фактор економског потенцијала сваке развијене земље, без кога се не могу замислити ни производња ни одржавање савремених техничких средстава неопходних оружаним снагама. Стога су припреме индустрије за рат од највећег значаја за одбрану. Искуства из Првог и Другог светског рата показала су да су се и у најразвијенијим земљама појављивале велике тешкоће при прелазу индустрије са мирнодопске на ратну производњу и при проширењу њених капацитета ради задовољења ратних потреба, као и да су припреме у овој области у организационом и материјалном погледу биле недовољне.

Снага савременог оружја и вероватноћа његове изненадне примене у будућем рату у великој мери компликују припреме у овој области. Пред индустрију се у првом реду постављају знатно већи захтеви у погледу структуре и обима њене производње, а проблем заштите индустрије постаје далеко тежи. Може се чак поставити питање да ли би индустрија, без предузимања изванредних мера, као што су, на пример, укопавање и врло обимна деконцентрација, могла уопште радити.

За све, а нарочито недовољно развијене земље од посебне је важности да правилно одреде место својој индустрији у ратним напорима. У том циљу треба још у миру сагледати карактер евентуалног рата, имајући у виду да организација, структура и наоружање армије морају одговарати концепцијама за вођење рата које поједине земље буду усвојиле. Као што погодном организацијом и целисходним дејством оружаних снага треба паралисати надмоћност непријатеља у наоружању и опреми, тако и одговарајућим мерама у погледу индустрије (организацијом заштите, избором правилног асортимана, коришћењем свих расположивих средстава итд.), па и импровизацијама, треба обезбедити оружаним снагама и народу производе и услуге неопходне за успешно вођење рата. Пошто су проблеми припрема индустрије за рат веома обимни, то ћемо се задржати само на неким од њих, као што су: утврђивање основних ратних потреба, одређивање главних извора за снабдевање у рату и начин обезбеђења потребних капацитета, а затим ћемо се дотаћи проблема орга-

низације руковођења, израде планова и усмеравања мирнодопског развоја индустрије ка потребама народне одбране. Проблем заштите индустрије додирнућемо само у вези са другим питањима, пошто његово детаљније разматрање изискује посебну обраду.

Основне потребе и главни извори за њихово подмиривање

Полазну тачку у припремама индустрије за рат свакако претставља усвојена концепција за вођење рата из које произилази утврђивање основних потреба земље у индустријским производима које треба подмирити у рату, а у првом реду потребе оружаних снага, цивилне заштите, здравствене службе, саобраћаја и веза, државне управе, комуналних служби и широке потрошње. Поред тога, индустрија треба у што већој мери да подмири потребе властите репродукције, као и потребе пољопривреде у индустријским производима. При томе се узимају у обзир и приближни губици услед непријатељских дејстава које треба надокнадити.

После утврђивања основних потреба разматрају се извори за њихово покривање. Пошто ниједна земља не може да подмири све ратне потребе из властите индустријске производње, то се део потреба обезбеђује из резерви и из увоза. У току процене могућности подмирења ових основних потреба из разних извора, — што претставља врло сложен процес, — треба имати у виду да оријентација на увоз мора бити врло опрезна због могућности промене односа међу државама и разних тешкоћа на које може наићи извршење испорука.

Утврђивање оних основних потреба које ће се подмиривати у рату из властите индустријске производње од пресудног је значаја за одређивање структуре производње. Баш те основне потребе су највећим делом специфичног карактера (на пример, наоружање) због чега индустрија, као главни извор за њихово покривање, мора претрпети највеће промене у асортиману при преласку на ратну производњу.

Последња два рата показала су да поменуте основне потребе расту у огромним размерама, тако да се морају подмиривати не само из сопствене индустријске производње него из увоза и то уз драстично смањење производње артикала широке потрошње. Исто тако се показало да резерве у финалним производима и сировинама нису могле да послуже као један од главних извора за покривање свих основних потреба. Оне су служиле углавном за подмирење потреба до постизања предвиђених ратних капацитета, односно до обезбеђења континуелног увоза ових материјала, као и за савлађивање прекида у снабдевању услед непријатељских дејстава.

У савременим условима вероватно ће порастати значај резерви, јер изненадан напад нуклеарним оружјем, услед паралисања саобраћаја и разарања фабрика, може знатно продужити време које је

неопходно за постизање ратних капацитета као и обезбеђење увоза. А могућност да и у добро заштићеним предузећима производња буде прекинута услед застоја у саобраћају указује и на потребу повећања резерви у сировинама.

Међутим, огроман утрошак материјала свих врста, уз знатно повећане губитке, неминовно указује на то да ће се потребе и у будућем рату (уколико он не буде краткотрајан, што је мало вероватно) подмиривати претежно из индустријске производње. Шта ће се од тога обезбедити из домаће индустријске производње, а шта из увоза, ствар је дугорочне политике сваке земље, јер се најважнија материјална средства, нарочито наоружање, макар у мањим серијама, морају производити још за време мира. При томе ће највећу улогу играти општи економски потенцијал земље, јер је данас само за освајање производње основних борбених средстава потребно развити и многе нове индустријске гране, што земље са неразвијеном економиком тешко могу поднети. А с обзиром на брзо застаревање наоружања и опреме, за чију је производњу потребно дуже времена, то ће овакве земље, ако производњу не освоје још у миру, тешко то успети у рату. Зато је постојање специјализованих капацитета за производњу наоружања неопходно, не само у циљу обезбеђења мирнодопских текућих потреба оружаних снага и ратних резерви у готовим производима, него и за преоријентацију остале индустрије на ратну производњу, при чему предузећа специјализоване војне индустрије играју улогу матичних предузећа која треба да пружају сву потребну техничку помоћ новим предузећима.

Слабије развијене земље су упућене на куповину лиценци ради производње дела наоружања и опреме у сопственој индустрији. Али и под претпоставком да се откупе лиценце за производњу најсавременијег наоружања и опреме (што је тешко остварити), може се десити да ова средства застаре пре него што се купац лиценце оспособи за њихову сервиску производњу. Ово нарочито важи у периодима прекретница у наоружању, као што данас појава вођених ракета намеће потребу за ревизијом целог ваздухопловног наоружања. Најзад, пошто застаревање материјалних средстава повлачи за собом и застаревање специјалних машина за њихову израду, као и резерви у специјалним репродукционим материјалима (сировинама одређеног састава и особина, полуфабрикатима специјалног састава, односно димензија и сл.), неопходним за њихову производњу, то ће слабије развијене земље и из ових разлога бити неизбежно упућене на увоз одређеног дела својих потреба у наоружању и опреми. На овај начин ће губици бити мањи (јер застарева само наоружање и опрема), али је незгода оваквог решења у томе што уредно снабдевање зависи од воље страног снабдевача, пошто он у свако доба може да обустави издавање резервних делова. А од тога како се одреди однос између извора снабдевања наоружањем и опремом (из резерви, из домаће производње и из увоза) може зависити и концепција одбране, нарочито с обзиром на могућности и темпо добијања борбених средстава из страних извора.

Обезбеђење капацитета

За производњу овако грубо утврђеног асортимана потребно је обезбедити низ елемената од којих су најважнији: машине и уређаји, документација, алат, сировине и полуфабрикати, енергија, радна снага и транспортна средства. Расположиви извори биће ангажовани према приоритету основних потреба и предвиђеној динамици њиховог обезбеђења. Сем тога, мора се предвидети проширење капацитета до потребног нивоа, узимајући у обзир и потребу надокнађивања вероватних губитака у изворима. У даљем излагању осврнућемо се на оне елементе чије капацитете треба у првом реду обезбедити.

Машине и уређаји су од пресудног значаја за производњу, јер могућност постизања ратног асортимана и потребних количина у првом реду зависи од њих.

Све већа разноврсност асортимана производње и пораст механизације и аутоматизације изазивају потребу за већом применом специјалних машина. Ово нарочито важи за производњу наоружања и опреме која захтева специјалне машине које се најчешће не могу применити у мирнодопској производњи. Ниједна земља не би могла поднети да за време мира држи у резерви капацитете који би могли произвести онолико наоружања, опреме и осталих материјала колико их је потребно у рату. Стога се још за време мира испитују могућности најбоље примене машина и уређаја у рату, што претставља један од најважнијих елемената припрема за преоријентацију индустријских капацитета на ратну производњу.¹⁾

Могућност прекида производње услед непријатељских дејстава упућују на детаљну анализу и планско коришћење расположивих машина и уређаја у индустрији, јер и мања оштећења, а камоли највећа разарања могу довести до импровизација у основној производњи. При томе је важно да се обезбеди ажурна евиденција свих расположивих машина и уређаја како би се, по потреби, могле пребацити из једног предузећа у друго.

Ма колико се за време мира предузимале опсежне припреме за конверзију индустрије на ратну производњу, земље које подмирују ратне потребе претежно из властитих извора не могу избећи за време рата подизање читавих нових фабрика (нарочито муниције и експлозива), па и при постојању јаке индустрије наоружања за време мира.

Тешкоће преоријентације наводе развијеније земље да за време мира обезбеде потребне резервне капацитете, који се стварају или

¹⁾ Од 68.000 тенкова и самохотки, произведених од 1941 до 1945 у САД, 40.000 отпада на преоријентисану аутомобилску индустрију, у којој је произведено и 345.000 авиомотора — од укупно 500.000. Подаци узети из књиге М. П. Бокшицкиј, Техничко-економические изменения в промышленности США во время второй мировой войны, Госпланизавт, Москва 1947.

као комплетна резервна предузећа²⁾ или у виду конзервирања специјалних машина у постојећим предузећима (на пример, машина за бушење и олучење цеви), које као кључне машине могу олакшати преоријентацију цивилних предузећа на производњу наоружања. Међутим, ни најбрижљивије проучавање расположивих машина и уређаја, ни одржавање резервних капацитета неће бити довољни за постизање неопходног нивоа ратне производње (нарочито кад се узму у обзир губици који ће у будућем рату вероватно бити неупоредиво већи него досад) ако се не буде планирала и производња, односно набавка машина и уређаја из увоза у току рата.³⁾

Документација. — Располагање одговарајућом техничком документацијом претставља важан услов за успешну преоријентацију индустрије на ратну производњу, нарочито за предузећа која при прелазу на ратну производњу мењају асортиман. Поред припремљене документације, за сложеније артикле који се дотада нису производили неопходно је да се произвођењем на својим машинама мањих количина артикала провере измењена техничка документација и остали услови рада тога предузећа (пробна партија), као и да се производњом нешто веће количине провери израђени алат, побољша технолошки процес, исправе евентуалне грешке и увежбају кадрови (нулта серија). Уколико неки артикал није нигде сервиски произвођен, треба прећи све фазе које нису раније извршене (израда прототипа, конструктивних цртежа, радионичких цртежа итд.). У оваквим случајевима корисно је да се за време мира врше периодичне пробне поруцбине ради увежбавања особља и усклађивања припрема ових предузећа са захтевима за побољшање тих артикала. Ово је потребно вршити не само у оним фабрикама које испоручују финалне производе, него и код њихових сублифераната, нарочито при широј кооперацији, када се на разним местима производе компликованији елементи који се склапају у финалне производе.

Приликом прераде техничке документације за машински парк предузећа која се припремају за преоријентацију на ратну производњу, може наступити потреба за прописивањем посебних блажих ратних техничких услова, али који ипак дају неопходни минимум квалитета. Ово ће бити у случају кад машине и уређаји предузећа која се преоријентишу немају потребну прецизност у обради и сл., те

²⁾ На пример, у САД је после Другог светског рата одржаван изванредан број резервних фабрика авиона и експлозива, лабораторија за муницију, бродоградилшта и хемиских и других фабрика. Према специјалном уговору (National Security Clause) ове фабрике биле су обавезне да се преоријентишу у року од 120 дана на специјалну ратну производњу. Две године после почетка рата у Кореји од 444 резервне фабрике, које су подигнуте за време Другог светског рата, радило је 408 (подаци узети из књиге — G. A. Lincoln, Economics of National Security Prentice Hall, Inc., New York 1954).

³⁾ На пример, Вел. Британија у току Другог светског рата од 1939 до 1944 увезла је укупно 275.700 т машина алатки за сопствену употребу, при чему је максимум од 77.500 т годишње постигнут у 1941. (Подаци узети из књиге Statistical Digest of the War, Longmans, Green and Co, London, 1951).

и њихови производи не могу имати исте особине као они који се за време мира производе у другим фабрикама.

Алат. — Да би се благовремено обезбедили потребни алати (који су од великог значаја за ратну производњу) неопходно је у току припреме проучити потребе и обезбедити капацитете за њихову производњу. А колико ће се и каквог алата обезбедити зависи од сложености технолошког процеса, као и од тога у којем се периоду жели да изврши преоријентација на ратну производњу.

Приликом припрема предузећа за преоријентацију на ратну производњу начелно треба радити само специјалан алат за дотични артикал, док се стандардни алат (који се може користити за разне производе) може узети из мирнодопских залиха.

Сировине и полуфабрикати. — Нагла промена структуре производње изазива и промене у количинама сировина и полуфабриката за производњу. Та промена у количинама најчешће се односи на оне материјале који су често и у миру критични, као на пример: бакар, кадмијум, магнезијум, титан, калај, волфрам, ванадијум, антимион, арсен, берилијум, бизмут, кобалт, хром, фосфор, молибден, специјалан и висококвалитетан челик, висококвалитетни производи бабра и сл. Критичност ових материјала у рату се повећава до огромних размера, а у даљем развоју ова листа има тенденцију повећања (почев од урана и торија додаје јој се низ ретких метала отпорних на високим температурама).

Да би се отклонила несташица сировина и репродуктивних материјала, потребно је предузимати низ мера како за време мира, тако и у рату. У првом реду се настоји да се прошири сировинска база путем геолошких истраживања и пуштања у експлоатацију откритених рентабилних налазишта, док се нерентабилна припремају за експлоатацију у случају нужде. Поред тога, врши се замена критичних сировина (које се уопште не добијају у земљи или их нема довољно) сировинама којих има у довољној количини или се могу добити синтетичким путем. При томе је важно да се још за време мира утврди које ће сировине бити критичне у рату и да се припреми њихова замена. Најзад, спроводи се штедња сировина путем ограничења потрошње и прикупљањем отпадака.

Стварање резерви такође претставља важну меру за отклањање несташице у сировинама и репродукционом материјалу. Овакве резерве, које се налазе у индустријским предузећима, могу да парирају прекиде у саобраћају и производњи сировина и репродукционог материјала настале услед дејства непријатеља. Важно је да се резерве у сировинама и полуфабрикатима, без обзира на њихову намену, евидентирају као потенцијалне ратне резерве и да се при одређивању њиховог састава и места чувања води рачуна и о одбраненим интересима.

Енергија. — Обезбеђење довољне количине електроенергије и осталих врста енергије (гаса, паре итд.) претставља неопходан услов за успешну ратну производњу. Могућност рушења појединих извора

електроенергије и уређаја за трансформацију и пренос упућује на потребу стварања јединственог система, тако да се и дужи прекиди могу парирати доводом енергије с друге стране. Добро повезан електроенергетски систем преноса и трансформације омогућава и правилније постављање нових индустријских капацитета, без обзира на положај самих енергетских извора. Наравно, при изградњи нових електрана мора се водити рачуна о растреситом распореду и осталим мерама заштите.

Посебан значај у будућем рату имаће коришћење нуклеарне енергије за производњу електроенергије, нарочито у областима које су без подесних сировина и јако удаљене од извора енергије.

У припремама индустрије за рат посебно се мора водити рачуна о осетљивости постројења за производњу и преношење гаса и паре, због чега — у циљу обезбеђења попуне вероватних губитака — треба тражити више решења, како путем ангажовања алтернативних извора и уређаја за преношење једне исте врсте енергије, тако и путем испитивања могућности замене једне врсте енергије другом врстом.

Радна снага. — При прелазу на ратну производњу у већини индустријских грана појављује се проблем радне снаге.⁴⁾ Захтев за порастом капацитета у великом броју предузећа изазива потребу увођења нових радних смена, а подизање потпуно нових капацитета захтева нове раднике. Измена асортимана изискује премештање радника из једне гране у другу или с једне врсте посла на другу унутар једне гране, што захтева њихову преквалификацију или поучавање, нарочито с обзиром на чињеницу да је премештање скоро увек усмерено на одговорније и сложеније послове. Најзад, одлазак дела радника у оружане снаге, међу којима је знатан број специјалиста који су неопходни и на војним дужностима, поставља врло оштро проблем њихове замене. Све ово изазива потребу за повећањем радне снаге, уз приучавање лица која дотада нису радила и преквалификацију већег броја радника.⁵⁾

Обезбеђење радне снаге за потребе индустрије спада у шири проблем обезбеђења људских извора у рату, при чијем решавању треба извршити правилну расподелу између свих сектора, у првом реду

⁴⁾ Детаљније о овоме види у чланку мајора Л. Деспинића: „Неки проблеми радне снаге у ратној економици“, ВД бр. 3/1957, стр. 139.

⁵⁾ Тако су у току Другог светског рата САД повећале своју радну снагу од 56 милиона радника у 1940 на 66 милиона у 1944, међу којима је било преко 8 милиона који раније нису радили (G. A. Lincoln, Economics of National Security, Prentice Hall Inc., N. Y. 1951).

У Великој Британији број радника у индустрији повећан је од 6,815.000 у 1939 на свега 6,820.000 у 1945 (1943 било је 7,746.000), али је зато извршан број војних обвезника замењен женама (H. M. D. Parker, Manpower, Longmans Green and Co, London 1957).

У СССР је услед позива у оружане снаге број радника у 1943 опао у односу на 1940 годину за 38%, али је удео индустријских радника и службеника у општем броју радника и службеника у привреди у истом периоду порастао од 35% на 39% (Вознесенски, Ратна економика СССР у периоду Отаџбинског рата, Култура, Београд, 1948).

привреде и оружаних снага. Пошто развојем технике нагло расту потребе у квалификованом кадру како у оружаним снагама, тако и на свим осталим секторима, то се оне све не могу задовољити, него се у почетку рата, када настаје у овом погледу највећа криза, тежи да се на кључним радним местима задрже они радници који су најнеопходнији за превођење тога сектора са мирнодопског на ратни колосек. У индустрији се то односи на стручњаке и квалификоване раднике, при чему се настоји да се сва радна места за која су потребне мање квалификације попуне путем радне обавезе.

Паралелно с овим се врше припреме за што боље искоришћење свих извора радне снаге (жене, старија и млађа годишта), пребацивање из мање важних грана у оне гране које су од већег значаја за постизање ратних циљева, као и за брзо приучавање оних који нису били у радном односу и преквалификацију оних који су пребачени с једног посла на други. Поред тога, у решавању овог проблема игра улогу и продужење радног времена, али оно има своје границе преко којих продуктивност рада опада. Према досадашњем искуству просечно радно време у рату не би требало да траје дуже од 10 часова. Даље се предузимају разне организационе и техничке мере за одрживање и подизање продуктивности рада.⁶⁾

У будућем рату губици у радној снази не морају бити пропорционални са губицима у капацитетима. Први ће вероватно бити далеко већи, јер неки капацитети могу бити заштићени од напада савременим средствима, а део њихових радника може настрадати на путу с посла или при нападу из ваздуха на насеља. Поред овога, радници могу настрадати и као војници резервних територијалних јединица, у борби против диверзаната и ваздушнодесантних јединица, а да њихове фабрике буду поштеђене. Услед овога ће постојати потреба за брзим пребацивањем радника с једног сектора на други, што ће захтевати и одговарајућу организацију, у којој ће ажурна евиденција одређених занимања и квалификација играти важну улогу. При томе ће свака земља морати првенствено да се ослања на властите изворе радне снаге, јер ће одржавање мера безбедности у односу на ратне заробљенике и стране раднике у савременим условима бити далеко теже. Најзад, чињеница је да ће радници у рату уопште бити изложени далеко већим напорима, јер ће поред учешћа у производњи истовремено бити и војници резервних територијалних јединица, припадници цивилне заштите и других важних служби.

Припреме за обезбеђење радне снаге у индустрији у рату, које се врше још за време мира, откривају критична занимања с гледишта ратних потреба, о којима се мора водити рачуна при задржавању војних обвезника на грађанским дужностима као и при вођењу мирнодопске политике развоја кадрова.

Саобраћај. — За индустриску производњу у рату од великог је значаја добро функционисање саобраћаја како у вези са довозом

⁶⁾ Детаљније о овоме види у чланку: „Проблеми продуктивности рада у рату“, ВД бр. 4—5/1958, стр. 315.

сировина и горива и одвозом готових производа, тако и са превозењем сировина, полуфабриката, готових производа и сл. унутар индустријских предузећа у току производње, као и превозом радника који станују далеко од својих предузећа. Поред овога, саобраћај је од одлучујућег значаја и за извршење евакуације.

Услед велике осетљивости железничког саобраћаја, порастће значај осталих видова саобраћаја (нарочито друмског), а посебно нафтовода и плиновода за транспорт горива. С обзиром да ће морске луке и речна пристаништа претстављати врло рентабилне атомске циљеве, вероватно ће се поставити проблем транспорта преко мањих лука и пристаништа често неповезаних железницом и друмовима са залеђем, што може знатно отежати превозења за потребе индустрије.

Најзад, потреба за растреситим распоредом унутар појединих индустријских предузећа створиће нове проблеме у унутрашњем транспорту. Стога ће бити потребно да се у припремама индустрије за рат посвети озбиљна пажња проблемима спољашњег и унутрашњег саобраћаја.

Руковођење и израда планова

Организација руковођења припремама индустрије за рат као и руковођење индустријом у рату зависиће од начина на који је решено питање руковођења привредом у целини. Други светски рат, без обзира на крупне разлике у друштвеном и економском уређењу појединих држава, показивао је јаке тенденције ка централистичком руковођењу привредом путем директивних планова, уз истовремено стварање јаких контролних органа. Потреба за још већим ангажовањем свих извора у будућем рату вероватно ће појачати овакве тенденције. Међутим, упоредо с овим, с обзиром на могућност извршења брзих и дубоких продора, уз истовремено спуштање ваздушних десаната у дубоку позадину, као и могућност дужих прекида саобраћаја услед напада из ваздуха, данас се све више придаје значај локалним плановима за стварање мањих привредних области које би извесно време могле самостално да функционишу, одржавајући ону производњу и услуге који су потребни за борбу и живот становништва док се не успоставе трајније везе с осталом привредом. (И у прошлomu рату било је случајева овакве производње, од којих је најпоучнији пример Лењинграда.) То упућује на израду еластичних планова са инструментима који омогућавају брзе промене према максималном и минималном програму, уз истовремено стокирање сировина и репродукционих материјала код најважнијих индустријских предузећа чију производњу треба по сваку цену одржати и у случају дужег прекида саобраћаја.

У већини земаља је прихваћен принцип да припремама индустрије за рат руководе они органи који и за време мира имају највеће компетенције у руковођењу индустријском производњом. Подређивање припрема индустрије непосредно војним органима сматра се нецели-

сходним, а да би било што мање потреса при преласку са мирнодопске на ратну производњу, не би требало да буде ни сувише великих разлика између мирнодопске и ратне организације. Уколико припреме за рат за време мира буду интензивније, утолико ће се и мирнодопски органи више оспособљавати за извршење својих ратних задатака, без обзира на то колика је разлика између њихових мирнодопских и ратних компетенција.

Израда планова. — Сложеност припрема индустрије за рат захтева да се још за време мира саставе планови ратне индустријске производње. Ови планови претстављају део ратних привредних планова чији обим и начин разраде зависе од више фактора: величине и развијености земље, географског положаја, друштвеног уређења, њеног места у будућем вероватном сукобу и сл., као и од општих принципа на којима ће почивати њена одбрана. При томе индустријски планови претстављају основу привредних планова.

Базирајући на раније наведеним основним потребама, као и усвојеној политици снабдевања (из сопствених или страних извора), планови се раде према предвиђеној организацији — од индустријских предузећа, преко регионалних органа, па све до централних органа. При изради планова који обухватају: машине и уређаје, документацију, алат, сировине, полуфабрикате, енергију, радну снагу итд. узимају се у обзир и вероватна непријатељска дејства, те се ови планови морају ускладити с плановима заштите и одговарајућим плановима оружаних снага. С обзиром на велике разлике у могућим непријатељским дејствима (на пример, између напада нуклеарним и класичним оружјем) неопходно је разрадити планове у више варијанти.

При изради ратних привредних планова, поред обезбеђења напред поменутих основних ратних потреба, предвиђа се и производња за извоз, односно за покриће неопходног увоза, као и за извршење обавеза према вероватним савезницима, што ће неминовно довести до оштрог смањења производње за широку потрошњу.

Један од најтежих проблема при изради ратних индустријских планова за време мира састоји се у утврђивању ратних привредних веза — од фабрика које производе финалне артикле па преко њихових сублифераната који им испоручују поједине елементе и полуфабрикате, све до рудника — као и у одржавању свих веза у ажурном стању с обзиром на промене у потребама, асортиману и капацитетима. При томе би било пожељно да се и за време рата, што је више могуће, одрже мирнодопске привредне везе, јер то знатно скраћује време за прелаз на ратну производњу. Међутим, сама промена структуре производње у предузећима која производе финалне артикле (нарочито у предузећима машиноградње и металопрерађивачке индустрије, која се добрим делом преоријентишу на производњу наоружања и опреме за оружане снаге) изазваће промене у асортиману њихових сублифе-

раната, што ће неизбежно довести до промена у привредним везама. Поред овога, да би се парирали губици услед непријатељских дејстава, биће потребно да се важни финални артикли, као и сировине и полу-фабрикати који су неопходни за њихову израду, производе у предузећима која имају више услова за заштиту. Пошто све то неизбежно захтева промену асортимана финалних произвођача и стварање алтернативних привредних веза, а самим тим и одговарајућа узастопна билансирања материјала, радне снаге итд., то ће се и израда планова знатно усложити.

Најзад, промене у основним потребама (изазване организационим променама, техничким развојем и сл.) и промене у домаћим капацитетима изазивају велике тешкоће у одржавању планова ратне индустријске производње у ажурном стању.

Утицање на мирнодопски развој. — Ратни индустријски планови немају за циљ само да олакшају прелаз индустрије на ратну производњу, већ треба да послуже као основа у настојању да при развоју привреде дођу до изражаја и интереси одбране. Откривајући ратне дефицитарности, не само у капацитетима за производњу финалних артикала него и у сировинама, они указују на потребу предузимања мера за проширење сировинске базе и усмеравање научно-истраживачког рада на проналажење одговарајућих замена и погодних технолошких процеса за коришћење сировина слабијег квалитета.

Поред овога, ратни индустријски планови омогућавају да се при изградњи индустрије, што је могуће више, задовоље потребе њене заштите у случају рата: избором подесних локација (подизањем предузећа даље од великих градова и саобраћајних чворова), деконцентрацијом индустрије (стварањем неколико мањих истородних капацитета уместо једног великог, растреситим распоредом објеката унутар појединих предузећа), а у најважнијим случајевима и предузимањем мера за закопавање или израду објеката испод земље.

*

Припреме за будући рат стављају данас пред индустрију сваке земље далеко теже задатке него раније како с гледишта потреба које она својом производњом треба да задовољи, тако и с гледишта услова у којима ће се производити. Иако ће ове припреме у првом реду зависити од прилика које владају у свакој појединој земљи, као и од њеног односа према другим земљама у евентуалном рату, ипак ће свака држава која брани своју независност, а нарочито она која ће ту одбрану базирати првенствено на властитим изворима и снагама, морати предузети све мере које су неопходне да би њена индустрија могла дати одговарајући допринос пружању отпора агресору и подмирењу највиталнијих потреба становништва.

Сваки начин вођења рата захтева и одговарајућу производњу. И уколико услови за рад индустрије буду неповољнији, производња и услуге биће срачунати на задовољење само онога без чега се не може. У том циљу мале земље, поред осталог, морају се оријентисати на производњу што једноставније али довољно ефикасне опреме и наоружања (реактивни бацачи, аутоматско оружје, разне мине и сл.). У најнеповољнијим случајевима доћи ће у обзир и импровизација, која ће се моћи утолико боље спровести уколико се буду унапред, што је више могуће, сагледали услови под којима ће се она остваривати.

Неизвесност у погледу средстава која ће употребити непријатељ, као и у погледу интензитета вероватног напада, упућиваће на то да се припреме у индустрији врше у више алтернатива, под разним више или мање повољним претпоставкама како у погледу времена које ће се имати на расположењу за прелаз на ратну производњу, тако и у погледу могућности коришћења капацитета, ефикасности њихове заштите, прилика у саобраћају и других околности под којима ће се водити рат. Ово ће, разуме се, знатно отежати и усложити припреме и изискивати веће ангажовање свих организација које у овим припремама учествују. Једнострано прихватање повољније претпоставке довело би до нереалних планова који би у случају тежих услова морали бити замењени на брзину изведеним импровизацијама. Исто тако, извођење припрема само по некој неповољној претпоставци отежавало би откривање подесних извора за обезбеђење потреба и њихово коришћење у случају повољнијег развоја догађаја.

Но, у сваком случају, да би индустрија била способна да се прилагоди свакој ситуацији у рату, неопходно је за време мира стално пратити њене капацитете и одржавати њене планове у ажурном стању.